

Bavne og bavnevagt i Vestjylland o. 1700

Af Vald. Andersen

Brugen af bavne, et flammende bål på et højt punkt, har været det almindelige kommunikationsmiddel fra sted til sted, når en fjende var under fremrykning, rækkende tilbage til en fjern fortid.¹⁾ De mange *Bavnehøje*, der i dag findes fæstnet til kortet som stednavne, er vidnesbyrd om denne ældgamle forsvarsforanstaltning. Langs den jyske Hærvej er der mange af disse stednavne, og ikke mindst under 1600-tallets invasionskrige har disse bavne atter og atter bragt befolkningen et opskræmmende budskab. Efter at den danske flåde havde mistet sin overlegenhed, blev de fjendtlige, d.v.s. svenskernes og deres forbundsfællers krigsfartøjer mere nærgående, og faren for landgang var truende, navnlig på øerne og den jyske østkyst. Derfor blev kystbevogtningen imod århundredets slutning en alvorlig forsvarsopgave.

Da der omkring 1700 atter var optræk til krig, udstedtes under 8. maj 1700 en ny forordning om *landeværnet*. De stående militære styrker måtte i givet fald sættes ind mod fjenden, mens landeværnet, bestående af praktisk talt alle våbenføre mænd i bondestanden, skulle overtage bevogtningsopgaver.

Skønt Vestjylland ikke umiddelbart kunne synes udsat for fjendtlige landgangsforsøg, måtte man selvfølgelig også i Ribe amt tage sine forholdsregler. Den 23. juli 1700 udsendte stiftamtmand H. Schack en *Bavnevagtsordinantz*:

1. Når bavnene på behørigt steder er oprettet, skal ved

hver bavn opsættes en hytte, hvori vagten sig med deres gevehr i regn og stormvejr nogenledes kunne bjerge.

2. I de næst ved bavnene beliggende landsbyer eller gårde skal være en hovedvagt af 12 personer, hvoraf 4 hver dag kl. 12 slet om middagen skal med tændte lunter og andet behørigt forføje sig til deres bavn for at holde vagt, og når de nogen fjendtlige kapere, skærbåde eller andet fartøj kunne fornemme, da bavnene straks og uden al forsømmelse at antænde.
3. Samme vagt skal forblive ved bavnene i 24 timer til andendagen kl. 12 slet, da de af andre 4 fra hovedvagten skal afløses.
4. Af herredsfogden som kaptajn skal være gjort anstalt og tilsagt andre 12, som disse 12 i hovedvagten hver 3die dag præcis skal afløse og sig med bavnevagten som foranmeldt forholde, og skal officererne have pligtig indseende med, at det med sådan omgang går rigtigt til i de til hver bavn tillagte sogne, så den ene ikke mere end den anden bliver besværet.
5. Så skal også ved hver kirke 4 personer af sognefolkene, hvoraf hver dag 2 skal holde vagt øverst i kirketårnet fra solens opgang til dens nedgang, og de andre 2 fra dens nedgang til dens opgang om andendagen og i lige måde dermed som med bavnevagten i sognet omgår.
6. Når nu bemeldte kirkevagt ser bavne at være antændt og brænde, skal de straks klemte med klokkerne, og når da den vagt, som findes ved næstliggende kirke, hører klokkerne klemte, kunne de letteligen mærke sligt at være alarm og ikke bede-klokke eller for lig. Da skal de og straks klemte med klokkerne udi klokketårnet, om endskønt de ikke selv kunne se bavne brænde.

7. Når nu sognenes indbyggere hører og fornemmer klokkerne således lyde, skal de være forpligtede hverandre by fra by at advare, hvormed sognefogderne og kirkeværgerne skulle have pligtig indseende, at sligt uforsømmelig bliver efterkommet. Og da alle og enhver det ganske herreds mandskab og kompagnier, så mange som til gevehr er skrevne, sig straks til den anordnede samlingsplads, hvor de tilforn er blevet mønstret, at henforføje med deres fulde forsvarlige gevehr. Og skal officererne sig der betimelig lade indfinde samt ganske almuen aldeles uden nogen udeblivelse under højeste straf efter Hs. kgl. Majst.s allern. udgangne forordnings tilhold.
8. Derpå skal officererne straks forføje sig med det ganske mandskab hen, hvor de kunne fornemme fjenden at ville gøre landgang, og om han end allerede måtte være kommen på landet, da didhen hvor han sig lader finde og går ham således med tilbørlig modstand under øjne, at man deraf måtte kjende Hans kgl. Majst.s undersåtters pligtskyldighed og troskab. Understår nogen sig i at udeblive fra vagt eller mønstring, når de dertil er blevet ansagte, da skal samme første gang, efter at denne forordning første gang er vorden publiceret, straffes med pæl eller på træhest, hvilken på deres egen bekostning ved mønsterpladserne skal opsættes, og anden gang med større straf ansees. Men skulle nogen tilfordriste sig at udeblive og sig ej indfinde på alarmpladserne, når bavne brænder og klokkerne klemter, da uden anseelse at straffes efter allern. udgangen kgl. forordning på gods, krop og liv efter sagens beskaffenhed, med mindre han med sin sognepræsts og bymænds attest beviser at have ligget på sin sygeseng og i så måde af svagheit at have været forhindret.

Dersom der iblandt herredsmandskabet skulle findes nogen, som sig ej dygtig gevehr har forskaffet og dog er så formuende, at han sig det kan forskaffe, da skal det u-dygtige på mønsterpladsen kasseres, og han være pligtig inden næste mønstring at anskaffe sig dygtig gevehr, eller kaptajnen, en underofficer og fire gemene at have magt til at udpante i hans hus så meget, som de kunne skaffe ham en forsvarlig flint eller fyrbøsse for.²⁾ Men ej i nogen måde søge deres egen profit derved.

Men dersom der skulle findes nogle af de, som gårdsparter besidder, at være så forarmede, at de sig hverken bøsse eller kårde eller pike (spyd) kan forskaffe, da at møde ved mønstringen med udrakte leer på lange stager og på bavnevagt med tændte lunter, thi *forker* skal såvel på vagt som på mønstringen være afskaffet.

Ved hver bavn skal være en bavnemester, men også kaptajner og officerer skal være beføjede til at visitere disse samt kirkevagterne og en gang hver 4. uge indgive udførlig notice til amtmanden.

Denne bavnevagtordinans er dateret fra Glückstadt, hvor stiftamtmanden grev H. Schack, opholdt sig.³⁾ Alerede den 13. juli 1700 havde stiftamtmandens fuldmægtig afgivet en erklæring om tilstanden i Ribe amt.*)

»Blev oprejst en bavn ved V. Vedsted på et højt sted, og blev bavnevagten holdt af alle slags tjenere (bønder under de forskellige godsejere) i Hviding herred og Lustrup birk.

Kom derfra over vandet til Mandø, hvor jeg forefandt en dygtig bavn opbyggt på et højt sted, så man kunne se

*) I Vester herred opsattes bavne på »den store høj på Borremark, en anden sønden derfor«. En tredie sattes på Blaabjerg. På Herredsbjerg i Vilslev sogn fandtes en bavn.⁹⁾

3 a 4 mile både ud i søen og omkring sig ind i grevskabet, Lø og Hviding herreder. Men desværre er der ikke uden 15 a 16 personer på landet i den alder, forordningen ommelder og intet gevær uden nogle piker.

På Sønderho og Fanø blev 2de bavne opsatte og derimod *laver*, som de søfarende sejler efter, nedtagne såvel som søtønder fra Listerdyb indhentet. Så blev endogså søtønderne for Graadyb ved Hjerting og Nymandsgab for Ringkøbing optagne.

I herrederne befandttes bavne på behørigte steder at være oprejste, befandt og godt mandskab, men der manquerede gode anførere, thi der er få, som forstår at exercere uden alene i Vester herred, hvis herredsfoged er byfogden i Varde og har tjent længe for løjtnant under dragonerne. De havde vel en del gevær, men ikke fuldt. De ville gerne anskaffe sig det, men der er lidet eller intet at bekomme.⁴⁾

Proprietær N. Nielsen på Endrupholm havde selv forsynet sine bønder og tjenere, som intet selv kunne tilvejebringe, med godt gevær. Det var at ønske, at alle proprietærer og forpagtere på de adelige gårde her i amtet også ville have sligt i forråd, så de kunne forvare det selv igen, når landeværnene bliver ophævet.⁵⁾

Inde i landet oprettedes selvfølgelig også bavne. Fra ridefogden på Estrup indsendtes et andragende til stiftamtmanden gående ud på, »at der i de små sogne tæt ind på det Koldingske, nu mens folk skulle bjerge hø og høste, højst kunne blive 3 mand til at passe bavnevagten.« Schack, der stadig opholdt sig i Glückstadt, meddelte 13. august 1700, at dette kunne tillades indtil videre.⁷⁾

Da Frederik IV den 18. august s.a. sluttede fred med hertugen af Gottorp, var krigsfaren i denne omgang drevet over. Den 26. aug. kom der kgl. brev, at bavne- og strandvagterne kunne ophæves. Landbefolkningen hav-

de vist god forsvarsvilje i disse få sommermåneder, og nu kunne man igen gå til landsbysmeden og få leerne lavet om til fredelig brug.

Bavnevagten havde dog også kostet andet. Herredsfogden i Skads herred, Bertel Math. Terkelsen, indsendte en regning til amtet på 188 rdl., som var betalt for bavnefaner og trommer. Beløbet blev af amtmanden modereret til 180 rdl., der skulle pålignes herredets hartkorn. Fra Gørding-Malt herreder indkom en specificeret regning:

1. Til mandtallenes forfærdigelse	6 rdl.
2. For 4 bavne at oprette med hus og tilbehør...	28 -
3. Trende trommer at opsøge og lade hente ...	6 -
4. En Sindals fane med stang og maling.....	10 -
5. Til de fire bavnemestre a 4 rdl.	16 -
6. For herredsfogdens møje og besværing samt en og anden bekostning	12 -
ialt	<u>78 rdl.</u>

Stiftamtmanden »examinerede« regnskabet og bemærkede, »at forordningen ikke tillader bavnemestrene at skulle nyde andet end vagtfrihed, hvorfor de 16 rdl. afgår. Den øvrige betaling skulle pålignes hartkornet, af hver td. htk. $5\frac{1}{3}$ skilling dansk.« Det var stiftamtmandens vilje og befaling, »at bavnene nedtages og materialerne af de tillagte sognes indbyggere til tinghuset henføres og der i forvaring indlægges, indtil reparation (på tinghuset) behøves, og det da dertil kunne bruges. På det, at herredernes indbyggere ikke altid, når noget skulle påkomme, skulle gøre bekostning på trommer og faner, da skulle de bekostede trommer og faner af herredsfogden til Hs. højgrevelige excellences gård her i Ribe til forvaring indleveres.«

Efter at Frederik IV i 1709 havde set en chance for at få revanche over svenskerne og havde erklæret krigen, udstedes i begyndelsen af november 1709 forordning om, at landeværnet skulle rejses. Dette betød naturligvis også en genoprettelse af bavne og vagtordningen. Den 16. januar 1710 oplæstes forordningen ved Gørding-Malt herreders ting, og sognefogderne skulle møde hos Lorenz Hansen i Foldingbro kro for at få nærmere instruktion.

Nu havde man i en halv snes år været fri for den byrde, som landeværnspligten og bavnevagten selvsagt måtte være. Endnu havde man foranstaltningerne i 1700 i erindring, og alt var da forløbet så temmelig smertefrit og så hurtigt, at den vestjyske befolkning næppe havde taget situationen særlig alvorligt. Kun en enkelt episode fra dengang kom til at figurere i tingbogen. Jens Andersen i Hulvad, Brørup sogn, klagede over, at han den 4. juli 1700 »var blevet skamferet udi ansigtet af Anders Pedersen, Gettrup, der med sin kårde havde gjort ham skade også på højre hånd, da han sammen med herredsalmuen var beordret at møde i landeværn«. Det var foregået i Sejstrup, og senere stævnedes Anders Pedersen den skadelidte Jens Andersen for ærerørige ord. Dette lille glimt synes at afsløre, at der kunne forefalde ureglementerede ting, når folk kaldtes sammen til mønstring eller øvelse i landeværnet.

22. maj 1710 klagede nogle folk fra Jernved sogn til sessionsherrerne over herredsfogden Andr. Nielsen Saabye, der havde *anstrengt* dem til at købe flinter og kårder til landeværnet. Nok kunne man vise forsvarsvilje, når faren truede fædrelandet, f.eks. ved at holde vagt i kirketårnet, men over for den rent kontante udfordring måtte man reagere. I 1711 var der indsat en omløber, Chr. Christensen, som arrestant i vagten hos bavnemester Hans Pedersen i Nr. Holsted. Arrestanten havde

optrådte i kvindeklæder og blev forhørt i bavnevagten. Anholdelsen var foretaget af korporal Johan Bendtsen Grøn, der boede i Bobøl. Arrestanten, der kaldte sig Ane, havde trukket i kvindeklæder for at undgå *soldateri*. Da der var krig i landet, blev denne forseelse hårdt bedømt, 2 rdl. til de fattiges bøsse på tinget samt 6 rdl. for forplejning under arrestationen. Kunne Chr. Christensen ikke betale, skulle han hensættes i nærmeste fæstning »og der udi jern arbejde i 6 måneder.« Siden måtte herredsfogden indstævne folk i Bramming, fordi de havde forsømt bavnevagten. Det samme var tilfældet ved Føvling bavn. Også her havde man indsat en arrestant, Margrethe Andersdatter, i korporal Johan Bendtsens hus, men hun brød ud og flygtede. De pågældende vagter ved bavnne påstod, at de havde betalt Johan Bendtsen for at holde vagt i deres sted. Sagen behandlede ved herredstinget; til sidst erklærede herredsfogden, »at han sig ej videre hermed ville befatte.« Morten Jensen i Bobøl, der var en af de udeblevne bavnevagter, havde skaffet den undvegne Maren Andersdatter til veje igen.⁸⁾

Disse træk viser, at bavnevagten i 1711 blev anvendt til politimæssige opgaver, hvilket næppe var efter forordningen. De udeblevne vagter var tegn på, at forsvarsånden i disse vestjyske egne i efteråret 1711 var i nogen grad aftagende.

Noter: 1) Kong Erik af Pommeren, under hvem hanseaterne plyndrede de danske kyster, fik i 1428 vidne på landstinget i Ringsted, at »det var gammel sædvane og ret, at når fjenden kommer for landet, og bavnne brænder, skal den, der bliver hjemme, hænges ved sin egen bjælke. (Da Rig Hist). Under krigen 1807-14 bestod en bavn af to oprejste stager. På den ene var anbragt et knippe halm, på den anden en tjæretønde (J. S. bd. III, 390). 2) »Men derhos er at observere, at ikke alt deres gevær er godt, thi både bonden selv og hans karl har købt og forskaffet sig på hvad måde de bedst har

Bavne og bavnevagt i Vestjylland o. 1700

kunnet komme dertil, gamle gevehr, som de har ladet reparere af gemene grov-smede, som undertiden forstår sig lidet selv derpå«. (Rockstroh: Den nationale Hær, II, 364). ³⁾ »Stiftamtmanden, der i denne tid gentagne gange var borte fra sit embede for at ordne sine private pengesager, fik ... skrappe pålæg om at holde sig hjemme i sådanne tider og passe sine embedspligter.« (Rockstroh, II, 23 f.). ⁴⁾ »Nu er det mere end bekendt, at en bonde har møje med at affyre en flint, endsige en musket.« (Rockstroh, II, 360 f.). ⁵⁾ Ribe stiftamts ark. Kopibog 1700-01. ⁶⁾ F.R.A. 1905, 40. ⁷⁾ Kopibog 1700-01. ⁸⁾ Gørding-Malt herr. tgb.